

‘De inleiding is uitgebreid en verbeterd met nieuw onderzoek. De noten zijn aangepast aan de laatst verschenen brievenboeken en nieuw wetenschappelijk werk.’ Maar vooral is de inleiding ook uitgebreid met meer informatie over de uitgevers die, zoals Veen terecht opmerkt, van essentiële betekenis zijn als het gaat om het op de markt brengen van vertalingen; hierin volgt hij nadrukkelijk ook de grote aandacht die hij aan hen gaf in zijn proefschrift uit 2015 inzake de Duitstalige uitgevers.

Maar het allergrootste verschil is toch het corpus van deze aangevulde druk: de grote aandacht die besteed wordt aan de verschillende afzonderlijke vertalingen in hun edities en bekende uitvoeringen, daarbij nog eens uitvoerig geïllustreerd met afbeeldingen van al die bekende varianten, voor zover autopsie of, in enkele gevallen, goede fotokopieën de bewerker daartoe in staat stelden. Hoewel de Stichting Couperus-collectie Veen, zoals bijeengebracht door de bewerker, uitgangspunt voor deze derde druk is, wordt ook in een aantal gevallen verwezen naar de collecties in het Literatuurmuseum/ Koninklijke Bibliotheek (collectie-Eekhof), die van het Louis Couperus Genootschap of nog andere collecties, zoals de Nationale Bibliotheek van Noorwegen.¹⁴ Deze derde druk telt dan ook maar liefst 288 pagina's, waarvan 60 de inleiding beslaan.

Zoals gezegd is het grootste aantal vertalingen van werk van Couperus Duitstalig. Daarom is veel van deze uitgebreide druk als het om het corpus gaat mede gebaseerd op het eerdere proefschrift. Het is daarom de geïnteresseerde lezer van dit vertaalde werk dan ook aanbevolen dat proefschrift als complement te raadplegen; in dat laatste wordt immers ook nog meer aandacht besteed aan bijvoorbeeld promotiemateriaal van de uitgevers en receptie van de vertalingen, terwijl de onderhavige uitgave zich beperkt tot meer technische beschrijvingen van de bekende uitvoeringen. In het proefschrift is daarenboven voorafgaand aan de daarin opgenomen beschrijvingen een technisch hoofdstuk toegevoegd dat alle technische termen voor verschillende druk-, bindtechnieken en varianten aan de orde stelt.¹⁵ De bewerker had er overigens mijns inziens goed aan gedaan die elf pagina's ook in deze derde druk volledig op te nemen: dat had voor meer technische verduidelijking gezorgd voor de hier immers veel uitgebreidere beschrijvingen. Een beperking van het werk is tevens dat het corpus zich beperkt tot het jaar 1973, daarbij aansluitend bij de Couperus-collectie van Veen zelf, en refererend aan het jaar waarin de auteursrechten op het werk van Couperus verliepen, namelijk 50 jaar na diens overlijden in 1923. Overigens worden bekende edities van na 1973 wel in een bijlage opgenomen.

Anders dan in het proefschrift, en Breugelmans in zijn eerste en tweede druk dus volgend, en daarmee de eerste auteur respecterend, zijn alle afzonderlijke vertalingen alfabetisch opgenomen op de titel van de Nederlandse uitgave. In het proefschrift waren de beschrijvingen chronologisch opgenomen op datum van eerste verschijning van een vertaalde editie.¹⁶

Naast het raadplegen van Veens proefschrift, is eveneens raadpleging van diens website aan te bevelen. Tussen website, proefschrift en deze derde druk van *Louis Couperus in den vreemde* zitten behalve vele overeenkomsten, ook verschillen, zoals hiervoor opgemerkt.¹⁷ De website is bovendien dynamisch en daardoor aan te vullen met gegevens en uitvoeringen die gevonden zijn na de verschijning in december 2020 van de derde druk.

Zoals vermeld ligt het grootste verschil, en daarmee de zeer grote toegevoegde waarde van deze derde, aangevulde druk in de beschrijvingen en illustraties van de bekende uitvoeringen. Veens somt eerst al de hem bekende edities en varianten op, gevolgd door een uitvoerige toelichting. Elke Nederlandstalige titel wordt, in alfabetische volgorde van de taal, gevolgd door zo'n enumeratie van de bibliografische beschrijvingen, drukgeschiedenis tot 1973, bekende edities en varianten, met bijbehorende toelichting. Het zal daarbij geen verbazing wekken dat met name de Duitstalige vertalingen de meeste aandacht en toelichting krijgen, gezien het onderwerp van Veens proefschrift.¹⁸ De toelichting geeft ook allerlei technische details over bijvoorbeeld verschillende banden, schutbladen, boekblokformaat, bandhoogten, zetspiegels, regelhoogten, aantal regels per pagina, aantal ongenummerde pagina's van voor- en nawerk en het aantal (genummerde) vellen, en stofomslag, uiteraard alleen indien van toepassing. Al deze details hadden ook daarom de opname van de uitgebreidere technische toelichting van termen uit het proefschrift wenselijk gemaakt.

Na de opsomming van de bekende uitvoeringen volgt een verwijzing naar de genummerde illustraties. Dat laatste is bij een aantal titels helaas niet gebeurd, zoals bij de Hongaarse vertalingen van *De berg van licht* (p.85), en de Hongaarse vertaling van *Fidessa* (p.121), variant D.1.2 van *Iskander* (p.125). Ook komt het voor dat een verwijzing naar een illustratie wel is opgenomen, maar die illustratie zelf niet, zoals bij de ingenaalde editie van de eerste Duitstalige druk van *Antiek toerisme* zoals die zich volgens de tekst bij de Koninklijke Bibliotheek zou bevinden (p.67 met verwijzing naar de niet afgebeelde illustratie D.1.4). Ook andersom komt voor: de illustratie wordt gegeven, maar in de tekst wordt daarbij niet naar het nummer van de afbeelding verwezen (p.70 geeft een genummerde afbeelding van het stofomslag van de Amerikaanse uitgave van *The tour*, maar op p.71 wordt aan die genummerde afbeelding verder niet gerefereerd, terwijl dat omslag ook niet wordt genoemd in de enumeratie van 'Bekende edities en varianten', hoewel dat wel gebeurt op p.72 inzake het omslag voor de Engelse uitgave). Ook worden weleens onder de afbeelding foute nummers gegeven die niet corresponderen met het beschrijvende deel.

Overigens komt het geregeld voor dat van de uitvoeringen die zich niet in de Couperus-collectie bevinden, maar wel in die van de Koninklijke Bibliotheek (KB), geen illustratie wordt opgenomen hoewel de uitgave wel wordt vermeld (zie bijvoorbeeld verschillende delen van de Engelstalige *De boeken der kleine zielen*). Het lijkt er soms

ook op dat van uitgaven die zich niet in de Couperus-collectie bevinden, maar wel in de KB, ook niet aan autopsie en gedetailleerde beschrijving is gedaan (zie bijvoorbeeld *The Twilight of the Souls*, p. 99, of de Beyer-editie van de Duitstalige *Extase*, p.117) en/of waarvan geen afbeelding is opgenomen (zie ook derde Duitstalige druk van *Iskander*, p.127). Het niet (gedetailleerd) beschrijven van andere exemplaren in openbare collecties komt vaker voor (zoals bijvoorbeeld de Zweedse Koninklijke Bibliotheek (*Noodlot*, p.175) en de KB (*Langs lijnen van geleidelijkheid*, editie D 1.4, p.140-142).

De uitgave eindigt met een uitgebreide, zij het door de bewerker als beslist niet compleet aangemerkte lijst van 'anthologieën en publicaties in kranten en tijdschriften tot 1973 met een of meer werken van Couperus'. Deze lijst is eveneens veel uitgebreider dan die uit de tweede druk. Die lijst geeft aan dat, naast gedichten, verhalen en fragmenten, enkele werken volledig zijn verschenen in vertaling, zoals bijvoorbeeld *Majesteit* en *Wereldvrede* in het Catalaans (1902), en *Psyche* (1902), *Noodlot* (1905), *Majesteit* (1906) en *Wereldvrede* (1907) in het Russisch. Dat doet wel de vraag rijzen of die titels echt niet daarnaast ook als boekuitgaven zijn verschenen.

Veen wijst erop dat met name ingenaaide edities schaars zijn. In het corpus worden dan ook geregeld die edities wel genoemd maar niet afgebeeld, simpelweg omdat die niet zijn waargenomen. Het is te hopen dat deze uitgave tot verder onderzoek kan leiden, en eventueel ontbrekende varianten aan de bewerker nog worden gemeld. Eveneens zouden drukfouten kunnen worden gemeld, want die bevat het boek ook: zo wordt een enkele maal gesproken van Breukelmans [=Breugelmans], Andriga [=Andringa] of S.E. van Oss [moet zijn: S.F. van Oss].

Verder onderzoek kan inderdaad nog gedaan worden aan de hand van correspondentie en bijzondere exemplaren.¹⁹ Zo zou meer informatie kunnen worden gevonden over bijvoorbeeld de in Den Haag geboren en in Parijs gewoond hebbende, in Meudon overleden vertaalster en lerares Latijn Selinde Margueron-Roosenburg (1909-2014), dochter van de decennia lang in Parijs gevestigde journalist, letterkundige en tevens vertaler Piet Roosenburg (1884-1966), of over de Engelstalige, in Amsterdam geboren en in Chicago overleden journalist Adrianus Schade van Westrum (1865-1917) die geregeld in *The bookman* publiceerde over ook Nederlandse literatuur, en behalve op p.169 ook op p.167 vermeld wordt (dat laatste paginanummer niet in het personenregister).

Maar het moet gezegd dat deze derde druk dankzij de bewerker Ruud Veen een belangrijk, onmisbaar en zeer uitvoerig werk is voor iedereen die zich bezighoudt met (het verzamelen van) vertaald werk van Louis Couperus, en een enorme toegevoegde waarde heeft ten opzichte van de twee voorgaande drukken. ♣

Naar aanleiding van: R. Breugelmans, *Louis Couperus in den vreemde*. Derde, door R.K. Veen herziene en aangevulde druk. Culemborg, Stichting Couperus-collectie Veen, 2020. [Te bestellen via de (internet)boekhandel als print-on-demand-uitgave; prijs: € 32,50.]

Noten

1. Zie over Breugelmans met name: Ton Croiset van Uchelen, 'In Memoriam Ronald Breugelmans', in: *Quaerendo* 40 (2010) 2 (1 8), p. 233-236.
2. Marijke Stapert-Eggen, *Repertorium Louis Couperus*. 3 delen. Amsterdam, 1992.
3. Frédéric Bastet. *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987.
4. R. Breugelmans, *Louis Couperus in den vreemde*. Een lijst van afzonderlijk verschenen vertalingen. Leiden, 1989.
5. R. Breugelmans, *Louis Couperus in den vreemde*. 2e herziene en aangevulde druk. Leiden, 2008.
6. R. Breugelmans, *Louis Couperus in den vreemde*. 3e herziene en aangevulde druk, herzien en bewerkt door R.K. Veen. Culemborg, 2020.
7. Breugelmans bezat zelf tot dat doel een aanzienlijke collectie die hij continu uitbreidde. Deze collectie ging na zijn overlijden over naar de Utrechtse antiquaar André Swertz (1947-2021) die ook zijn tweede druk van *Louis Couperus in den vreemde* distribueerde, en vervolgens ging de collectie, inclusief de door Breugelmans gemaakte aantekeningen, grotendeels over naar de collectie van Ruud Veen.
8. Breugelmans gaf daarop n° IX van de XXV auteursexemplaren cadeau met de opdracht: 'Voor J.A. Eekhof, met dank voor zijn materiële bijstand! Leiden, 25-9-'89 [signatuur]' (particuliere collectie).
9. Zie briefje van Breugelmans aan Eekhof: 'Hierbij "Oude mensen" (dixit Elisabeth) in lichtelijk vermoeid, Italiaans omslag. Maar ja, beter dan niks. En ook schriftelijk dank voor de Mallei Zagota! RB 3/5-'01' (particuliere collectie).
10. Ruud Kalman Veen, *Couperus bij de burens. Een onderzoek naar de uitgaven van vertaald werk van Louis Couperus bij Duitse uitgevers tussen 1892 en 1973*. [S.l., 2015].
11. Zie: www.couperus-collectie.nl.
12. Zie hiervoor de tabellen in Breugelmans/Veen (2020), p. 42-43: van de 69 bekende, afzonderlijk verschenen vertalingen zijn er 23 Duitstalig; van de 54 bekende vertalingen in kranten, tijdschriften en anthologieën zijn de 21 Duitstalige eveneens het grootste in aantal.
13. *Louis Couperus, De correspondentie. Bezorgd door H.T.M. van Vliet*. 2 delen. Amsterdam, 2013.
14. Het is mij onbekend of (omvangrijke) privécollecties zijn betrokken in het onderzoek.
15. Zie: *Couperus bij de burens*, p. 190-200. In deze derde druk behandelt Veen deze technische zaken slechts in twee bladzijden, namelijk op p. 61-62.
16. Veen geeft in zijn proefschrift onder andere als argument voor die keuze daarin dat *Het zwevende schaakbord* in het Duits onder twee verschillende titels is verschenen; zie aldaar, p. 199.
17. Zo bestaat er een exemplaar van de Duitse vertaling van *Babel* met een opdracht van de vertaalster Else Otten aan de auteur Couperus waarvan zowel in de tweede druk van *Louis Couperus in den vreemde* als in Veens proefschrift een afbeelding is opgenomen; in de onderhavige uitgave staat die niet.
18. Bij alle Duitstalige vertalingen is er ook een -handige en dus terechte- verwijzing naar de betreffende paragrafen over de vertaling in *Couperus bij de burens* als naar de paragrafen over de uitgevers.
19. Zie bijvoorbeeld: Evert Paul Veltkamp, *Louis Couperus en Stephen McKenna. Twee onbekende, ongepubliceerde brieven van Couperus*. Brussel (in voorbereiding).

Couperus vertaald

Naar aanleiding van de verschijning van de derde druk van *Louis Couperus in den vreemde* legt Evert Paul Veltkamp dit overzicht van vertalingen van het werk van Couperus onder de loep.

Door Evert Paul Veltkamp

R Breugelmans (1943-2010) was dé kenner van het werk van Couperus in vertaling.¹ Al in de jaren 1980 hield hij zich bezig met de publicatie van het resultaat van zijn onderzoek ernaar. Hij had gehoopt dat het *Repertorium Louis Couperus* van Marijke Stapert-Eggen (1992) ook vertalingen zou opnemen, maar dat bleek – na navraag – niet het geval.² Vervolgens stelde Frédéric Bastet (1926-2008) voor om zijn lijst op te nemen in diens biografie (1987) maar de uitgever zag daar de toegevoegde waarde niet van.³

Daarop besloot Breugelmans zelf zijn ‘Lijst van afzonderlijk verschenen vertalingen’ onder de titel *Louis Couperus in den vreemde* uit te geven; dat gebeurde in 1989 bij de Leidse Ter Lugt Pers die verbonden was aan veilinghuis en toen ook nog aan boekhandel Burgersdijk & Niermans.⁴ In 2008 verscheen nog een ‘tweede, herziene en aangevulde druk’,⁵ en op het einde van 2020 verscheen een derde herziene en aangevulde druk, herzien en bewerkt door R.K. Veen.⁶

De eerste druk kende 47 pagina’s en 159 titels. Breugelmans gaf aan dat hij het jammer vond dat hij zich moest beperken tot de ‘afzonderlijk verschenen vertalingen’ waardoor allerlei verspreide vertalingen niet konden worden opgenomen. Wel prijkten in die eerste druk prominent foto’s van Couperus’ belangrijkste vertalers: Alexander Teixeira de Mattos (1865-1921) voor de Engelstalige vertalingen en Else Otten (1873-1931) voor de Duitstalige, beiden van Nederlandse afkomst. Bovendien gaf Breugelmans aan dat hij alleen titels opnam op basis van autopsie of betrouwbare fotokopieën.⁷ Daarnaast kreeg hij hulp van ds. J.A. Eekhof (1928-2007), zoals hij meldde in het door hem aan Eekhof gewijde in memoriam, die hem zijn, nog niet door Breugelmans gekende vertalingen liet bestuderen en hem er af en toe een van cadeau gaf.⁸ Overigens voorzag Breugelmans op zijn beurt Eekhof van vertalingen.⁹

Bijna twintig jaar later bracht Breugelmans een aanzienlijk uitgebreide druk van zijn werk uit. Het had nu een omvang van 129 pagina’s, nog meer uitgaven en edities en nog meer illustraties. De inleiding is veel uitvoeriger, en beslaat de helft van de hele uitgave, in tegenstelling tot de zes pagina’s inleiding in de eerste druk. Hierin wordt uitgebreider ingegaan op de uitgevers, vertalers en de contacten van

en met Couperus. Interessant aan de tweede druk is eveneens de opname van brieven van Teixeira de Mattos aan Couperus. Ook hier betreft het een opsomming van alleen afzonderlijk verschenen werken, die slechts zeer summier beschreven zijn en niet meer dan een titelbeschrijving zijn.

De collectie-Breugelmans van vertalingen van Couperus ging voor het grootste deel na het overlijden van Breugelmans via antiquaar André Swertz (1947-2021) over naar Couperusverzamelaar Ruud Veen, inclusief de aantekeningen die Breugelmans had gemaakt voor zijn tweede druk. Veen promoveerde in 2015 op *Couperus bij de bureu*, een overzichtswerk van de uitgeefgeschiedenis van Couperus in Duitsland.¹⁰ Veen, die zelf zijn collectie schitterend heeft ontsloten via zijn website,¹¹ was daarmee ook de aangewezen persoon om de tweede druk te herzien en aan te vullen, zeker omdat ook nog eens het aantal in het Duits vertaalde werken met 23 het grootste is van alle talen.¹² Bovendien is Veen zelf voormalig uitgever, en in zijn proefschrift had hij al een bijzondere plaats gegeven aan deze beroepsgroep voor het verspreiden van Couperus' werk, evenals de belangrijke plaats die vertalers daarin speelden. En het moet gezegd: het is een zeer indrukwekkend werk geworden, bijna niet vergelijkbaar met de eerdere twee drukken.

Verschillen met eerdere drukken

Deze derde druk beperkt zich wat de inleiding betreft tot het verwijzen naar de literatuur die na 2008 verschenen is, en dan met name naar *Louis Couperus. De correspondentie* zoals die in 2013 verscheen.¹³ Veen zegt het in zijn voorwoord puntig:

Opdracht van Alexander Teixeira [de Mattos] aan Louis Couperus, 13 november 1919, in diens vertaling van *Old people and the things that pass*. New York, 1918 [particulier bezit].